

УДК 336. 1:363. 3 (045)

Гнидюк І.В.*кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету***Манченко Я.С.***студентка
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету***Hnydiuk Inna***Candidate of Economic sciences, Associate Professor,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics***Manchenko Yana***Student
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

MODERN CONDITION AND WAYS TO IMPROVE THE FINANCIAL SECURITY OF THE SOCIAL SPHERE IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто економічну суть фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні та її видаткову частину. Проведено аналіз обсягів видатків державного бюджету на соціальну сферу за 2015–2017 рр. та аналіз фінансового забезпечення соціального розвитку в Україні, а також обґрунтовано можливості вдосконалення механізму фінансування соціальних видатків держави. Система соціального забезпечення в Україні перебуває у стадії реформування, у процесі пошуку оптимальної структури основних функцій, пріоритетних напрямів діяльності на різних рівнях. Фінансове забезпечення соціальної сфери має свою специфіку, зумовлену особливостями джерел мобілізації та порядку розподілу грошових коштів у соціально-побутовому і соціально-культурному складниках цієї сфери. Виявлено основні проблеми соціальної політики держави.

Ключові слова: бюджетні видатки, фінансове забезпечення соціальної сфери, державний бюджет, соціальний захист, соціальне забезпечення.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены экономическая сущность финансового обеспечения социальной сферы в Украине и ее расходная часть. Проведен анализ объемов расходов государственного бюджета на социальную сферу за 2015–2017 гг. и анализ финансового обеспечения социального развития в Украине, а также обоснованы возможности совершенствования механизма финансирования социальных расходов государства. Система социального обеспечения в Украине находится в стадии реформирования, в процессе поиска оптимальной структуры основных функций, приоритетных направлений деятельности на разных уровнях. Финансовое обеспечение социальной сферы имеет свою специфику, обусловленную особенностями источников мобилизации и порядка распределения денежных средств в социально-бытовой и социально-культурной составляющих этой сферы. Выявлены основные проблемы социальной политики государства.

Ключевые слова: бюджетные расходы, финансовое обеспечение социальной сферы, государственный бюджет, социальная защита, социальное обеспечение.

ANNOTATION

The purpose of the article is to consider the revenues of the social sphere, since in today's conditions this issue is very rele-

vant. To date, a large number of Ukrainian population is socially unprotected and the effective functioning of the social sphere will promote better living conditions for many Ukrainians. The basis of the current stage of the existence and development of Ukraine as a European state is the problem of active involvement and development of new mechanisms of its socio-economic development, the search for ways to increase the efficiency of social expenditures. Social support of the population – intensification of social and economic activity, guarantee of economic prosperity and development in the state. The article deals with the economic essence of financial provision of social sphere in Ukraine and its expenditure part. The analysis of the volumes of expenditures of the State Budget for the social sphere for 2015–2017 and the analysis of financial provision of social development in Ukraine, as well as the substantiation of the possibilities for improving the mechanism of financing of social expenditures of the state, was carried out. The social security system in Ukraine is under reform, in the process of finding the optimal structure of the main functions, priority areas of activity at different levels. The financial provision of the social sphere has its own specific character, due to the peculiarities of the sources of mobilization and the order of distribution of money in the social and everyday and socio-cultural components of this sphere. The basic problems of the state social policy are revealed. Improvement of the social protection system should be accompanied by structural changes in the fiscal policy of the country, institutional improvement of the mechanisms of public administration and improvement of the quality of the forecast of socio-economic development of the society in the medium-term perspective. At present, it is necessary to deepen theoretical and methodological principles of financial provision of the system of social protection of the population, disclosure of its essence as an integral part of the mechanism of regulation of the financial policy of the country.

Key words: budget expenditures, financial support of the social sphere, state budget, social protection, social security.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних економічних умовах ефективно функціонування держави значною мірою забезпечується стабільним розвитком соціальної сфери, яка істотно впливає на проце-

си відтворення робочої сили, зростання продуктивності праці, підвищення освітнього і кваліфікаційного рівнів трудових ресурсів, а рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, а також на культурне й духовне життя суспільства. Основною метою розвитку соціальної сфери країни є підвищення якості життя населення, що включає не лише споживання матеріальних благ та послуг, а й задоволення духовних потреб, стан здоров'я, тривалість життя, морально-психологічний клімат. Досягнення цієї мети потребує значних затрат фінансових ресурсів, акумулювання яких повинно відбуватися як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарювання. Тому забезпечення ефективного функціонування соціальної сфери, що є одним із пріоритетних завдань уряду на сучасному етапі розвитку держави, неможливе без створення ефективного фінансового механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблеми бюджетного забезпечення соціальної сфери досліджували: В. Андрущенко, В. Дем'янишин, О. Кириленко, І. Луніна, В. Тропіна та ін. Поняття соціального забезпечення, принципи побудови та забезпечення конституційних прав на соціальний захист громадян висвітлено в наукових доробках В. Геєця, М. Карліна, В. Москаленко, В. Опаріна, С. Осадця, М. Руженського, Н. Шаманської та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Недосконале забезпечення соціальною допомогою населення країни вимагає пошуку шляхів поліпшення фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стабільний економічний розвиток країни неможливий без формування соціально забезпеченого суспільства. Поєднання проблем розвитку ринкових відносин із посиленням уваги до соціальних питань створює необхідні передумови для економічного оздоровлення, стабільного становища людини впродовж усієї трудової діяльності й після її завершення. Зрештою, економічне зростання і підвищення народного добробуту – взаємопов'язані процеси.

Соціальна сфера й економіка поєднані, як причина і наслідок, що безперервно міняються місцями у процесі розвитку.

В умовах розвитку ринкової економіки з приватною власністю, розвитку конкуренції й підприємництва гостро постає проблема соціального захисту населення, особливо за розшарування суспільства за матеріальним і соціальним статусами. Перед державою постає проблема забезпечення і підтримки малозабезпечених прошарків населення. На жаль, зараз соціально-економічний стан України визначається як нестабільний. Ринкові перетворення не дали очікуваних результатів ані в економічній, ані в соціальній сферах через відмову від важелів державного

регулювання процесів реформування економіки, а її теперішній стан ускладнюється внаслідок глобальної та внутрішньої економічної кризи. Ускладнення ситуації зумовлене також неефективністю управлінських дій щодо попередження та усунення загроз у соціальній та економічній сферах. Економічні інтереси держави, які передбачають одержання країною економічних переваг, економічної незалежності та конкурентоспроможності, залишилися на рівні стратегічних орієнтирів. Прагнення до одночасного подолання економічних та соціальних загроз національній безпеці не приносять очікуваних наслідків через цільову кінцеву різноспрямованість вкладень та результатів. Напрями досягнення безпечного стану в соціальній та економічній сферах між собою не корелюють, не скоординовані, не відрегульовані, що викликають протиріччя між досягненням економічних та соціальних цілей.

Метою соціальної політики держави є боротьба з бідністю, збереження людського капіталу, його пристосування до потреб ринкової економіки, сприяння економічному зростанню, забезпечення соціальної справедливості та політичної стабільності. Способом реалізації соціальної політики є система соціального захисту і соціальних гарантій. Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах. Організаційно-правові заходи передбачають створення інститутів соціального захисту і законів, які повинні керувати їхньою діяльністю, економічні – формування механізмів перерозподілу доходів, тобто стягнення податків та інших платежів і трансфертів [4, с. 178]. Соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, установлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму; прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [4, ст. 180].

Основними завданнями соціальної політики в Україні є:

- адресна підтримка соціально незахищених верств населення;
- пенсійна реформа;
- забезпечення випереджального зростання вартості робочої сили;
- орієнтація стратегії економічного зростання на створення нових робочих місць;
- прискорений розвиток житлового будівництва, забезпечення доступності житла для різних верств населення;

- поліпшення системи охорони здоров'я, активна демографічна політика;
- примноження інтелектуального потенціалу суспільства, створення рівних можливостей для молоді у здобутті якісної освіти;
- зміцнення позицій середнього класу.

Показником результативності соціальної політики є рівень життя населення. Рівень життя населення – це міра задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб людини, забезпечувана сукупністю матеріальних та соціальних умов життя. Основними елементами рівня життя є: рівень і структура споживання матеріальних благ (продуктів харчування та непродовольчих товарів); рівень споживання послуг установ побутового обслуговування, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального забезпечення, фізкультури; рівень забезпеченості житлом. Для оцінки рівня життя населення використовуються система показників, які можна класифікувати на такі групи: соціально-демографічні показники (кількість населення, його склад, динаміка та структура за статтю, віком і соціальним станом; показники міграції населення і трудових ресурсів); узагальнюючі показники (ВВП на душу населення, реальні доходи на душу населення, структура населення за рівнем середньодушового сукупного доходу тощо); показники рівня оплати праці та доходів населення (середня та мінімальна заробітна плата, середня та мінімальна пенсія, середня грошова допомога тощо); показники рівня споживання населенням товарів і послуг; показники, які характеризують стан соціальної сфери; показники споживчих настроїв домогосподарств тощо [6, с. 107–108]. Засобами державної соціальної політики є: нормативно-правове регулювання, спрямоване на забезпечення соціальних гарантій та соціальний захист населення; розроблення демографічних і соціальних прогнозів.

Фінансове забезпечення соціальної сфери має свою специфіку, зумовлену особливостями джерел мобілізації та порядку розподілу грошових коштів у соціально-побутовому і соціально-культурному складниках цієї сфери. Специфіка фінансового забезпечення функціонування соціальної сфери полягає у тому, що в таких галузях, як освіта, соціальне забезпечення, ох-

рона здоров'я, культура, переважає бюджетне фінансування, а в побутовому обслуговуванні, громадському харчуванні, частково у фізичній культурі більшість суб'єктів господарювання функціонує на засадах комерційного розрахунку, що передбачає самофінансування та кредитування [6, с. 130–132].

Видатки бюджету на соціальну сферу щорічно зростають, при цьому рівень соціального захисту населення залишається низьким, тому пошук нових та ефективних методів оптимізації видатків на соціальний захист населення стає невідкладною проблемою, яку необхідно вирішувати.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення займають значне місце у видатках бюджету, при цьому не встановлено стабільних структурних економічних пропорцій і сфера фінансування соціальних видатків є найбільш нерегульованою.

Соціальний захист включає у себе систему заходів, які захищають будь-якого громадянина країни від економічної та соціальної деградації не тільки внаслідок безробіття, а й у разі втрати чи різкого скорочення доходів, хвороби, народження дитини, виробничої травми, інвалідності, похилого віку та ін.

Сучасна система соціального захисту населення в Україні включає такі основні елементи: сукупність державних соціальних гарантій, у тому числі соціальні пільги окремим категоріям населення; традиційну форму державної, соціальної допомоги та соціальне страхування [4, с. 141].

Виконання видаткової частини бюджету пов'язане з використанням бюджетних коштів. Це питання завжди було у центрі уваги науковців і практиків, оскільки в процесі фінансування розкривається призначення бюджету, його спрямованість на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування, характеризується ефективність використання бюджетних ресурсів (табл. 1).

Розглядаючи напрями державного фінансування соціальної сфери в Україні, слід зауважити, що за аналізований період найбільший обсяг коштів було спрямовано на соціальний захист і соціальне забезпечення населення – 22 151,8 млн грн у 2015 р. та 28 956,5 млн грн у 2017 р. Відповідно, темп росту в 2017 р. порівняно з 2015 р. становить 130,7%.

Таблиця 1

Видатки зведеного бюджету України на соціальну сферу в 2015–2017 рр.

Назва показника	Млн грн			Темпи росту 2017 р. до 2015 р., %
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	
Громадський порядок, безпека та судова влада	5 546,00	6 489,60	7 653,03	138
Охорона навколишнього природного середовища	319,2	452,9	547,5	171,5
Житлово-комунальне господарство	639,9	774,1	854,4	133,5
Охорона здоров'я	6 685,00	7 338,50	8 421,70	126
Духовний та фізичний розвиток	1 418,40	1 573,90	1 631,65	115
Освіта	13 604,90	14 118,40	15 375,50	113
Соціальний захист та соціальне забезпечення	22 151,80	26 783,10	28 956,50	130,7

Джерело: сформовано авторами на основі [2]

Також великий обсяг фінансування виділено на освіту – 13 604,9 млн грн у 2015 р. та 15 375,5 млн грн у 2017 р., але темпи росту асигнувань є найнижчими серед напрямів фінансування соціальної сфери – 113%.

Сукупність фінансування зазначених вище напрямів становить понад 70% від загального обсягу.

У 2017 р. порівняно з 2015 р. збільшено видатки на фінансування громадського порядку, безпеки та судової влади з 5 546,0 до 7 653,03 млн грн. При цьому темп росту асигнувань становить 138%.

Видатки на духовний і фізичний розвиток збільшилися з 1 418,4 млн грн у 2015 р. до 1 631,65 млн грн у 2017 р. Відповідно, темп росту становить 115%.

Порівняно з іншими напрямками фінансування соціальної сфери видатки на житлово-комунальне господарство є невеликими. Так, у 2015 р. за цією статтею було витрачено 639,9 млн грн, а в 2017 р. видатки становлять 854,4 млн грн за темпу росту 135,5%.

Найменша сума фінансування виділена на охорону навколишнього природного середовища як у 2015 р., так і в 2017 р. і становить відповідно 319,2 та 547,5 млн грн, але темпи росту за даною статтею є найвищими і становлять 171,5%.

Так, найбільшою статтею витрат у 2017 р., відповідно до бюджету України, є витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення. Їхня частка в загальній системі витрат збільшиться на 7,47% і становитиме 23,09%. Найбільший обсяг витрат припадатиме на соціальний захист пенсіонерів – зросте на 64,08 млрд грн, а темпи приросту – 79,3%. На 0,1 млрд грн зростуть витрати на соціальний захист ветеранів війни та праці. Темпи приросту цих витрат – 8,47%. На соціальний захист на випадок непрацевдатності буде витрачено на 0,08 млрд грн більше, ніж у 2016 р. [6].

Порівнюючи видатки 2015–2017 рр., ми бачимо значне збільшення видаткової частини зведеного бюджету на соціальну сферу. Це, насамперед, пов'язано зі збільшенням прожиткового мінімуму для населення України та підвищенням зарплат і пенсій. У 2015 р. розмір мінімальної заробітної плати українця становив 1 378 грн, а в 2017 р. сума мінімальної заробітної плати становила 3 200 грн. А прожитковий мінімум – 1 330 грн у 2015 р. та 1 762 грн у 2017 р. [6].

Таким чином, протягом досліджуваного періоду розглянуті статті бюджетного фінансування соціальної сфери зросли за всіма напрямками, що свідчить про особливу увагу держави до соціальної підтримки громадян та намагання їх реформувати. Проте термінового вирішення потребує проблема створення ефективних організаційно-фінансових механізмів забезпечення соціального захисту населення в Україні.

Так, організація і фінансування розвитку соціальних послуг повинні сьогодні передбачати:

- інтеграція всіх видів соціальної підтримки в єдину комплексну систему;
- перехід від фінансування установ до фінансування послуг;

- поширення практики соціального замовлення;
- запровадження механізмів державно-приватного партнерства;

- розширення автономії органів місцевого самоврядування з надання соціальних послуг;
- створення правових та економічних умов для розвитку ринку соціальних послуг [5, с. 20].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Удосконалення системи соціального захисту має супроводжуватися структурними змінами в бюджетно-податковій політиці країни, інституційним удосконаленням механізмів державного управління, підвищенням якісного рівня прогнозування соціально-економічного розвитку суспільства на середньострокову перспективу. Необхідним є поглиблення теоретико-методологічних засад фінансового забезпечення системи соціального захисту населення, розкриття її сутності як складової частини регуляторного механізму фінансової політики країни, що дасть змогу посилити взаємозв'язок фінансового регулювання з динамікою соціально-економічного розвитку.

Разом із тим у сучасних економічних умовах важливим є обґрунтування напрямів удосконалення механізму фінансового забезпечення соціального захисту населення з урахуванням провідного досвіду країн із розвинутою та трансформаційною економікою, стратегічних завдань соціального та економічного розвитку країни. Доцільним є подальший розвиток положень щодо бюджетного, податкового, страхового, кредитного механізмів системи соціального захисту. Активізація фінансового регулювання даної сфери потребує посилення ефективності використання бюджетних коштів, підвищення адаптивності державної фінансової та соціальної політики. Проблема фінансового забезпечення системи соціального захисту населення слід вирішувати з урахуванням макроекономічних тенденцій, демографічних змін та інших чинників.

Розроблені державні програми мають сприяти розвитку економіки та піднесенню рівня життя населення.

Першочерговими завданнями є забезпечення чіткої адресності допомоги, з одного боку, та максимального охоплення всіх осіб, які її потребують, – з іншого. Обсяг коштів, які спрямовуються на соціальний захист населення, залежить від фінансових можливостей держави, які визначаються обсягом валового внутрішнього продукту та обсягом фонду споживання.

Саме в кризових умовах обмеженості бюджетних ресурсів зростає значення підвищення ефективності їх використання, і саме цей період є найбільш своєчасним для реалізації непопулярних, проте вкрай необхідних структурних реформ у соціальній політиці держави.

Економічні та політичні процеси, які відбуваються в Україні, доводять необхідність прийняття нових законодавчих актів та проведення заходів у системі соціального захисту на підтримки населення.

Водночас слід підкреслити, що реалізація намагань України стати повноправним членом Європейського Союзу потребує значних змін у сфері соціального захисту населення. Позитиву у цій сфері соціально-економічних відносин можна досягти не тільки шляхом економічного зростання, а й створенням інституційних механізмів, які б сприяли останньому. Це нерозривно пов'язано з формуванням у нашій державі такого соціального середовища, яке базувалося б на європейських традиціях соціальної державності.

Для створення ефективної системи соціального захисту населення необхідно:

- реформувати державне забезпечення та надання соціальних пільг та послуг окремим категоріям населення за рахунок бюджетних ресурсів;
- регулювати механізм надання соціальної допомоги та соціальної підтримки непрацевдатних і малозабезпечених громадян;
- поліпшувати якість та доступність послуг у сфері соціального захисту населення;
- надавати своєчасно соціальну підтримку і соціальні послуги соціально незахищеним верствам населення за місцем проживання;
- координувати взаємодію між структурними підрозділами соціального захисту населення державних адміністрацій та населенням.

Подальше реформування найбільш життєво важливих складників соціального захисту населення сприятиме вдосконаленню цього суспільного інституту. Важливим напрямом є децентралізація системи надання соціальних послуг, територіальне наближення надання послуг до місця проживання їх отримувачів, посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за якість надання соціальних послуг та ефективне використання коштів на соціальний захист населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Видатки зведеного бюджету України. *Державна служба статистики України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017
2. Бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. *Міністерство фінансів України*. URL : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennja>
3. Пігуль Н., Люта О., Бойко А. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 1 (227). С. 30–35.
4. Кір'ян Т.М. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери : монографія. Черкаси, 2015. 398 с.
5. Руженський М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2015. 318 с.
6. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

REFERENCES:

1. Expenditures of the consolidated budget of Ukraine. State Statistics Service of Ukraine. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017
2. Budget expenditures for social protection and social security. Ministry of Finance of Ukraine. URL : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennja>
3. Pikul N., Luta O., Boyko A. (2015) *Finansove zabezpechennya sotsial'noyi sfery v Ukraini* [Financial support of the social sphere in Ukraine] (PhD Thesis), Kyiv: Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 227, no. 1, pp. 30–35.
4. Kir'yan T.M. (2015) *Derzhavne finansove zabezpechennya sotsial'noyi sfery* [State financial support of social sphere] (eds. T. M. Kirian), Cherkasy, pp. 398.
5. Ruginsky M. (2015) *Sotsial'nyy zakhyst naseleण्या v umovakh formuvannya rynkovoyi modeli ekonomiky Ukrainy* [Social protection of the population in the conditions of formation of a market model of the Ukrainian economy] (eds. M. Ruginsky), pp. 318.
6. State Statistics Service. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>